

YABANIN ÖZGÜR RUHLARI

ANADOLU'NUN VAŞAKLARI

İpek, Asi, Zeyna, Kırıkdiş, Başgan, Yörük Rafi... Onlar, Anadolu Vaşak Projesi'yle yolları kesişen onlarca büyük kediden sadece birkaçı... GPS verileriyle uzaktan izlendiler ve bilim dünyasına eşsiz bilgiler sundular. Türkiye'nin bu kapsamdaki ilk projesini yürüten Dr. Deniz Mengüllüoğlu, artık daha iyi tanıdığımız bu özgür ruhlu nadir canlılarla serüvenini Atlas için kaleme aldı.

YAZI VE FOTOĞRAFLAR: DR. DENİZ MENGÜLLÜOĞLU*

Popülasyon yoğunluğunu tespitinde vaşakı her iki yönden fotoğrafıyıp sağlıklı tanım yapabilmek için habitata uygun renklerde çift fotokapan (biri daire içinde) kullanılıyor. Vaşakların, özgün benek desenleri de ayırtırmada fayda sağlıyor.

Önemli not:

Dr. Deniz Mengüllüoğlu, yaban hayvanlarının korunabilmeleri için bulundukları bölgelere dikkat çekilmesi ve gizlenmemeleri gerektiğini savunuyor. Bu kapsamda Anadolu Vaşak Projesi'nin kapsadığı yaygın olarak bilinen bölgeler isimleriyle yazılmış, bununla beraber bazı spesifik noktalar gizli tutulmuştur.

Erişkin teritoryal erkek bireylerden Ardiç, ağzında yeni yakaladığı yaban tavşanıya alan işaretlemesi yapıyor (karşı sayfada). Emektar Lada ve Anadolu Vaşak Projesi'nin iz köpeği Gürbüz (altta).

Ulu ardıç ağaçları, yaşlı karaçamlar, meşeler, orman içi açıklıklar ve kayalık yamaçlar... Anadolu'nun yaban hayatı açısından en zengin bölgelerinden biri. Burada geceleri altın pelerini ve siyah benekleriyle bir hayalet geziyor. İşte o hayalet ve diğerleri, yıllardır hayatının vazgeçilmez bir parçası... Vaşaklarla geride bıraktığım 12 yılın toplamda üç yıldan fazlasını, görüldükleri habitatlar, ilçe ve köylerde yaşayarak, her gün izlerinden giderek ve onları anlamaya çalışarak geçirdim. Ne yediklerini, nerelerde gezip dinlendiklerini, birbirleriyle nasıl ilişki kurduklarını, sağlık durumlarını ve hayat mücadelelerini öğrenmek önceliğim oldu. Güncel yaban hayatı ekolojisi bilgi ve deneyimimin büyük bölümünü ve çok güzel dostlukları, vaşaklarla yaşadığım bu uzun soluklu serüvene borçluyum.

Anadolu Vaşak Projesi fikri, 2009 yılında OD-TÜ'de yüksek lisans yaptığım sırada yeşerdi ve 2013'te Berlinde bulunan Leibniz Yaban Hayatı Araştırma Enstitüsü'nde (Leibniz-IZW) doktoraya başladığımda kapsamlı bir projeye dönüştü. Ankara'nın kuzeybatısındaki ormanlarda fotokapanlarla vaşak kayıtları alarak başlayan ve ilerleyen dönemde Bolu'nun güneyini de kapsayan çalışmalarım sırasında 10'dan fazla erişkin vaşağı uzun süreli takip ettim ve onlarca

Proje süresince yaklaşık 50 vaşak bireyiyle tanıştım.

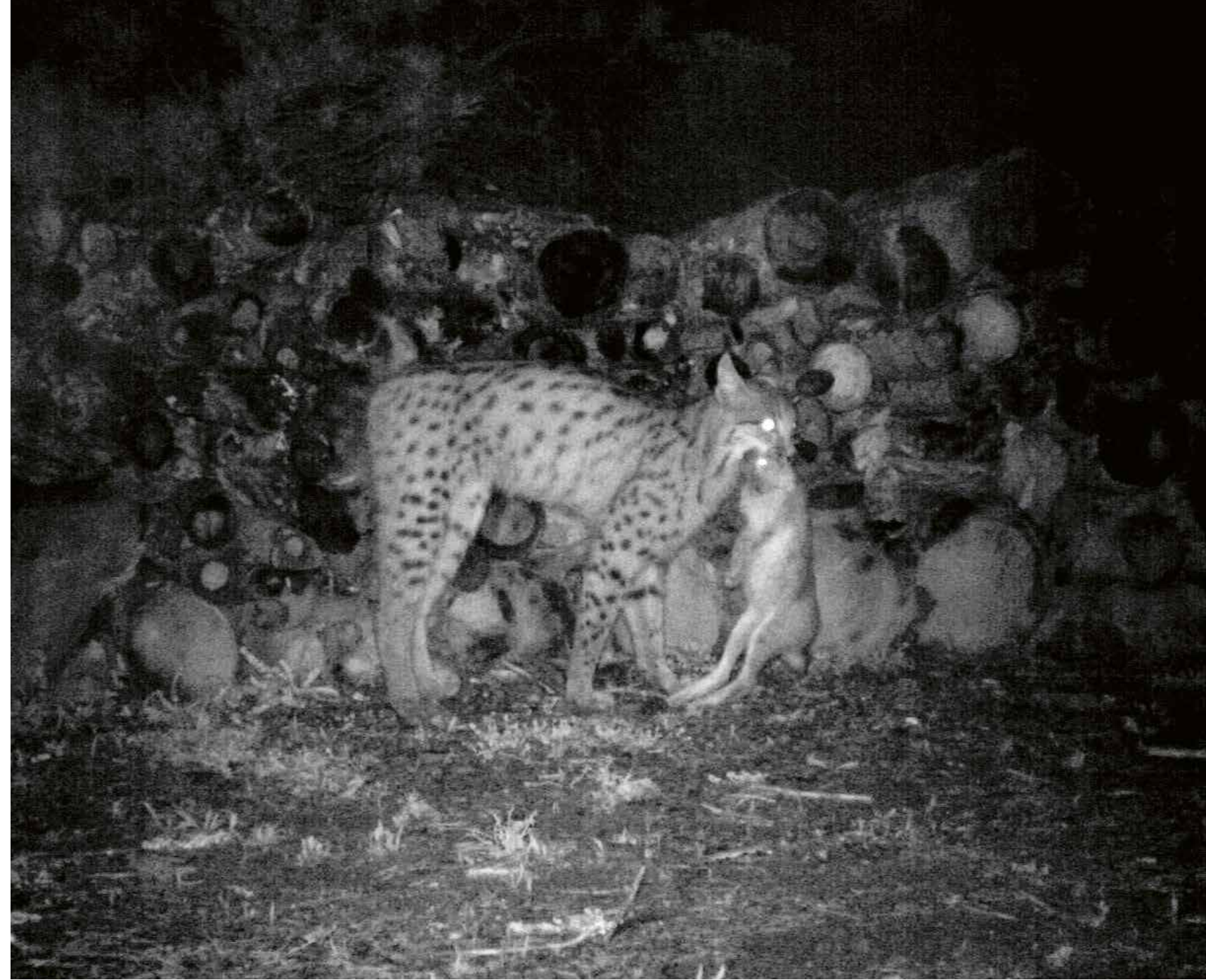
yavru vaşağın büyümelerine şahit oldum. Kimine yaşadıkları bölgenin tarihi İpek Yolu üzerinde olmasını, kimine bölgede edindiğim dostlukları, ya da ilginç karakterlerini çağrıştıran isimler verdim. İlk takip etmeye başladığım vaşaklardan İpek, 2009-2018 yılları arasında bu çalışmaya sayısız veri sağladı. İpek'in tasmalayarak takip ettiğim erkek yavrusu ismini, proje süresince desteklerini esirgemeyen Ankara Nallıhanlı arkadaşlarım Gökhan ve Serdar'ın köyü Uluhan'dan aldı. Yakalandıktan sonra kaçan Özgür, İpek'in kızı ve torunu olan hırçın kızlar Asi ve Zeyna, kuyruğu diğer erişkinlerin kuyruklarından kısa olan Kısakuyruk, köpek dişi kırık Kırıkdiş, göreceli büyük bir alana sahip Başgan, yaşlı ardıçlarla dolu tepeleri gezmeyi seven Ardiç, dünyaları gezen Yörük Rafi, kardeşimle adaş Evrim ve daha niceleri... Proje süresince yavrusu, genci ve yaşlısı yaklaşık 50 vaşak bireyiyle tanıştım.

Uzun süre doğada kalmak, insanın farkında olmadığı kimi şeylerin netlik kazanmasını sağlıyor.

Ekosistemlerin dengesi bir yana, orman ve dağların bir ruhu da olduğunu düşünüyorum artık. Neden, diyeceksiniz... Vaşakların ve doğanın beni kabullenmesi kolay olmadı. Vaşakları izlemek için tasmalama yaptığım dönemlerde neredeyse onları her yakalayışımda ilginç ve bazen düşündürücü engellerle karşılaştım. Yakalama kapanlarına ulaşmaya çalışırken çok defa çamura saplandım, arazi aracımın tekeri patladı, araç mo-

torunda sorun çıktı, yoğun siste üç-dört metreyi göremezken karanlık orman ve tepelerde 10 kilometre yol kat etmem gerekti. Üç kış döneminde ilk yıl iki, ikinci yıl üç ve üçüncü yıl iki vaşağı tasmalayamadan kaçırdım. Bu yüzden isyan ettiğim çoktur.

Anadolu Vaşak Projesi, bireysel öğretilerinin yanı sıra, nesli tehlikede altındaki bu nadir kediye de daha iyi tanımamızı sağladı. Yakın zamana kadar vaşaklar hakkında çok az şey biliyorduk. Bu etki-leyici memelinin Anadolu popülasyonu ve yaşamı adeta bir sırdı. Oldukça nadir görülüyor, yereldeki ekolojisi, davranışları ve genetik durumu pek bilinmiyordu. Bugün proje ile elde edilen bilgiler, Tarım ve Orman Bakanlığı'nca hazırlanmakta olan Türkiye Vaşak Koruma Eylem Planı'na altyapı sağlayacak. Ayrıca Ayı Film tarafından, projeyi baştan sona ele alan bir belgesel film de hazırlandı; türün tanınması ve korunmasına katkı sağlayacağını umuyoruz.

NE YİYORSAN OSUN

Proje kapsamında ilk fotokapan kayıtlarının sonuçları şaşırtıcıydı. Dokuz ay boyunca alanda orta ve büyük boy otçul olarak sadece kıvılcık geyik, yaban domuzu ve bolca tavşan yaşadığını tespit ettim. Daha önce Avrupa'da yapılan araştırmalarda gördüğüm kadarıyla, vaşakların ana besin kaynağı orta boy otçullardı. Fakat bu bilgi, proje araştırma alanındaki durumla çelişiyordu. Bu alanda vaşak avı olabilecek karaca, çengel boynuzlu dağ keçisi ya da yaban keçisi gibi orta boy otçullardan hiçbiri yaşamıyordu. Nallıhan'da sıkça karşılaştığım vaşak dışkıları da sadece tavşan kılları ve tırnakları içeriyordu. Böylece aklıma “ya vaşaklar bu alanda sadece tavşanla besleniyorsa?” sorusu geldi. Eğer öyleyse bu bölgenin vaşakları da İber ve Kanada vaşakları gibi yoğun popülasyonlar oluşturabilir

ve çok daha küçük alanlarda geziyor olabilirlerdi. Bu soruları yanıtlayabilmek için kapsamlı bir besin analizi ve tasmalama-takip çalışması yapmak gerekiyordu. Her ikisinin de hakkını verebilmek için 2012'de İskandinav Vaşak Projesi'nden vaşak tasmalama ve takip teknikleri üzerine eğitim aldım. 2013'te doktoraya başladığımda da ilk işim Almanya'daki kurt popülasyonlarının beslenme ekolojisinin araştırıldığı Görlitz Senckenberg Doğa Tarihi Müzesi'ni ziyaret etmek ve hayvan dışkılarını kullanarak diyet analizinin nasıl yapıldığını öğrenmek oldu. Araştırmamın kapsamı zamanla genişlerken, vaşak dışkılarını bulabilmesi için eğittiğim labrador cinsi köpeğim Gürbüz ile arazi çalışmalarına başladık.

2013-2017 yılları arasında, Anadolu Vaşak Projesi araştırma sahası olan Ankara'nın kuzeybatısı ●●●

Veriler, Türkiye’de vaşakların tavşan avlamaya özelleştiği hipotezini destekliyor.

ve Bolu’nun güneyindeki bozkır-orman geçiş bölgesinde Gürbüz ile 223 vaşak dışkı örneği topladık. Dışkıların diyet analizlerine göre, bu alanda vaşakların sadece yüzde 3’ü yaban domuzu ve kızıl geyik ile besleniyordu. Vaşak diyetinin yüzde 88’ini yaban tavşanı, yüzde 8’ini tilki, çakal, evcil kedi ve köpek, yüzde 1’ini kemirici memeliler, yüzde 1’den azını ise kuşlar, sürüngenler ve böcekçiller oluştuyordu.

Türkiye’nin üç farklı ekosisteminden topladığımız farklı örnekler de benzer sonuçlara işaret ediyordu. Örneğin, Antalya’da yüksek Akdeniz ekosisteminde yaşayan vaşaklar da yüzde 90’ın üzerinde tavşan ve az oranda domuz ve diğer türlerle besleniyorlardı. Subalpin bir ekosisteme sahip Artvin bölgesindeki vaşaklar ise diyetlerinin yüzde 78 kadarını tavşan, yüzde 8 kadarını yaban keçisi, geri kalanını ise yaban domuzu, etobur türler, kemiriciler ve kuşlarla tamamlıyordu. Avrupa’da buna benzer sıkı bir av-avcı ilişkisi, vaşak ve karaca arasında yaşanıyordu. Anadolu’da ise üç büyük ekosistem tipinde bu ilişki tavşanla kurulmuştu. Bu da Türkiye’de vaşakların tavşan avlamaya özelleştiği hipotezini destekliyordu. Bu özel beslenme ekolojisi vaşakların boyut ve vücut ağırlıklarına da yansımıştı. 2015 kışında ilk yakalama ve tasmalama çalışmasına başladığımda, erişkin vaşakların boyutları ve ağırlıkları beni şaşırtmıştı. Erkekler ortalama 16-17 kilogram, dişiler ise

ortalama 13 kilogramdı. Bu, Avrupa ve Kuzey Asya’daki erişkin vaşak ağırlıklarının üçte ikisine denkti.

Vaşak diyetinin zirvesinde tavşanlar otursa da, vaşaklar aynı zamanda tavşanların yavru ölüm oranlarını azaltıyor ve sağlıklı bir popülasyonu destekliyor. Nasıl mı? Fotokapan çalışmaları, vaşak popülasyonunun yoğun olduğu alanlarda tavşan sayısının yüksek, tilki ve çakal sayılarının ise çok düşük olduğunu gösteriyor. Yerleşim alanlarına yaklaştıkça tilki ve çakallar, yabani habitatlara girildikçe de vaşaklar artıyor. Çünkü vaşaklar yoğun yaşadıkları alanlarda tilki, çakal, yaban kedisi, sansar ve evcil kedi gibi kendilerinden küçük orta boy etoburları, agresif karşılaşmalar sonucu ve bazen öldürerek alanlarından çıkarıyorlar. Bu davranış tavşan ve kuş popülasyonlarını destekliyor. Çünkü vaşaklar tilkiler gibi yavru tavşanlar ve keklıklarla beslenmiyor. Vaşak dışkı örneklerinden çıkan kıl ve tırnakların çoğu erişkin tavşanlara ait.

DIŞI VAŞAK İPEK’İN ÖYKÜSÜ

Sosyal medyada arada bir “zaten yeterince tehdit altındalar, vaşakları neden tasmalıyorsunuz”, ya da “eziyet etmeyin bu nadir ve güzel hayvanlara” gibi yorumlar aldığım oluyor. Tasmalama ve takip çalışmaları koruma biyolojisinin ayrılmaz bir parçası olduğundan, vaşakları ya da bir canlıyı iyi tanıyıp koruyabilmek için taşıdığı önemden söz etmem gerek. Bu çalışmaya başlarken vaşakları yeterince tanıımıyorduk ve Anadolu’daki popülasyonları hakkında neredeyse hiçbir şey bilmiyorduk. “Vaşak ne kadar büyüklükte bir alan gezer?” “Belirli bir alana kaç vaşak sığabilir?” “Yavrular annelerinden ayrıldığında hangi geçiş yollarını kullanıyor?” “Vaşaklar neden sürekli trafik kazalarına kurban gidiyor?” “Barajlar, yollar, yerleşim yerleri gibi insan yapısı vaşak dağılımını ve hareketlerini nasıl etkiliyor” gibi sorulara cevap verebilmek ve bu cevaplar doğrultusunda türün korunup devamlılığının sağlanabilmesi için GPS verilerine ihtiyacımız var.

Bugüne kadar proje kapsamında üç dişi, altı erkek vaşak tasmaladım ve takip ettim. Tasmalar oldukça hafiftir. Bir tasma 185 gram ağırlığındadır, ki bu da ortalama bir vaşağın vücut ağırlığının yüzde 1-2’sine denk düşer. Tasmalardaki bir mekanizma, bir-iki yıl içinde kendiliğinden düşmesini sağlar. Yani -önemli bir sorun olmadıysa- vaktiyle benim izlediğim bireylerin tasmaları da düşmüş olmalı.

2009’dan 2015 yılına kadar İç Batı Karadeniz’de sadece fotokapanlarla takip ettiğim ve “İpek” adını verdiğim dişi vaşağın aşağı yukarı nerelerde gezdiğini biliyordum. Ancak alan sınırları ve gereksinimleri hakkında pek bilgim yoktu. 2015 Mart ayında ●●●

Anadolu Vaşak Projesi’ne eşsiz katkılar yapan vaşaklardan bazıları. Yakalama kapanına yakalanan Kırkdış (solda), patisinden ölçüm alınan Rafi (altta), ölçümleri alındıktan sonra tasmalanan Evrim (sol altta) ve Deniz (sağ altta). Bu dostlarımızın tasmaları bir-iki yıl içinde otomatik olarak düştü. Hâlâ sağ ve iyi oldukları ümit ediliyor.

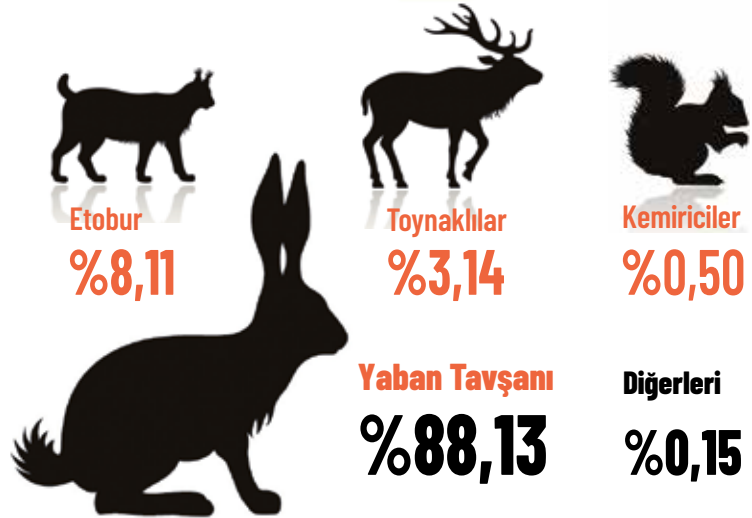
FOTOĞRAFLAR: NURTEN ŞALIKARA

“Tasmalama çalışmaları olmasa, çok büyük ihtimalle Anadolu’daki vaşakların karşılaştığı zorluklar ve sergiledikleri ilginç davranışlardan haberimiz olamayacak ve mevcut sorunlarına dair çözümler üretemeyecektik.”

VAŞAK DİYETİ

Anadolu Vaşak Projesi sahası, 2013-2017

AVRASYA VAŞAĞI

Günümüzde dünyada tamamı *Lynx* cinsine ait dört vaşak türü yaşıyor: Avrupa ve Asya kıtalarında geniş bir alanda yaşayan Avrasya vaşağı (*Lynx lynx*), İspanya ve Portekiz'i kapsayan İber Yarımadası'nda görülen İber vaşağı (*Lynx pardinus*), Kuzey Amerika'nın güney yarısında bulunan "bobcat" de denilen kızıl vaşak (*Lynx rufus*) ve aynı kıtanın kuzeyinde dağılım gösteren Kanada vaşağı (*Lynx canadensis*).

1800'lerin sonlarında, çoğu Avrupa ülkesinde başlayan büyük etobur katliamları sonucu -Doğu Avrupa dışındaki- vaşak popülasyonlarının tamamı 1900'lü yıllarda yok edildi. Ancak 1970'li yıllardan bu yana Orta ve Güney Avrupa'da uygulanan yeniden doğaya salma çalışmaları ve bazı alanlarda doğal popülasyonun yayılması nedeniyle ufak vaşak popülasyonları oluşmaya başladı.

Uluslararası Doğa Koruma Fonu, Avrupa Büyük Etobur Uzman Grubu'nun 2012-2016 yılları arasında yaptığı değerlendirmeye göre, en geniş coğrafi dağılıma sahip olan vaşak türü olan *Lynx lynx*'in kıtasal Avrupa popülasyonu 8-9 bin bireyden oluşuyor. 2015 tarihli IUCN Kırmızı Listesi'nde tür koruma durumu değerlendirmesine göre ise Avrasya vaşağının dünya popülasyonu 68 bin civarında. Ancak Anadolu ve Kafkaslar'ın büyük bölümü ve Orta Asya'daki bazı alanlar bu hesaplama dahil değil. Dolayısıyla dünya popülasyonu aslında daha da yüksek.

Ağırlık

Erkek: 16-17 kg
Dişi: 12-13 kg
Genç (10-11 aylık): 9-11 kg

Omuz yüksekliği

Erkek: 60 cm
Dişi: 50-55 cm
Genç: 40-50 cm

Uzunluk

Erkek: 110 cm (+ 5 cm)
Dişi: 105 cm (+ 5 cm)
Genç: 105 cm (+ 5 cm)

Dr. Deniz Mengülluoğlu'nun Avrasya vaşağının alttürü Kafkas vaşağının Anadolu'daki bireylerinden sağladığı verilerdir.

Kısa kuyruk

Vaşak, bulutlu leopar, ya da oselot gibi arboreal, yani ağaçlarda gezen ve avlanan bir kedi türü değil. Avına yaklaşık kısa zıplamalar ve kısa koşullarla avlanıyor. Bu nedenle dengeleyici bir uzun kuyruğa ihtiyacı yok. Vaşak cinsi üyeleri kuzey yarımkürenin soğuk bölgelerinde evrimleştiğinden ısı kaybını minimuma düşüren kısa bir kuyruk, en önemli adaptasyonlardan.

Geniş, büyük patiler

Kuzey yarımkürenin soğuk bölgelerinde yaşayan vaşakların karda batmamak için geliştirdiği bir özellik.

Avrasya vaşağı dağılım haritası

KAYNAK: ULUSLARARASI DOĞAYI KORUMA BİRLİĞİ, 2015

Benekli post

Orman, kayalık gibi habitatlarda çok iyi kamuflaj sağlıyor.

Keskin gözler

Gececil (noktürnal) olan vaşakların karanlıkta çok iyi görebilmelerini sağlıyor.

Püsküllü kulaklar

Gececil olan vaşaklar kulak püskülleri sayesinde avlarını daha kolay duyuyorlar.

Sakallar

Tüm vaşak türlerinde heyecan, korku, agresyon gibi iletişim davranışlarının karşı tarafa aktarılmasını sağlıyor.

Türkiye'de yaşayan alttür KAFKAS VAŞAĞI

Avrasya vaşağının birbirinden izole, ya da yarı izole olan altı farklı alttürden oluştuğu varsayılıyor. Bu alttürlerden biri ise Anadolu, Kafkaslar, İran ve Orta Asya'nın batısındaki bazı ülkelerde dağılım gösteren Kafkas vaşağı, yani *Lynx lynx dinniki*. Kafkas vaşağıyla ilgili araştırmalar yakın zamana kadar anekdotlar şeklindeydi. Kaynaklar bu popülasyona ait bireylerin Avrupa ve Kuzey Asya'daki vaşaklardan daha küçük boyutlu olduğu, yaz ayları canlı kızıl, kış ayları ise boz-altın sarısı bir post üzerine büyük siyah beneklere sahip olduklarını belirtiyordu. Alttür tanımı daha çok bu morfolojik, yani dış görünüm ve boyut özelliklerine göre ve diğer vaşak popülasyonlarından izole olmalarına dayanarak yapılmıştı. Fakat bu tezi destekleyen filogenetik bir çalışma henüz yayımlanmış değil. Kafkas vaşağı dağılım bölgesindeki ilk kapsamlı araştırmalar 2010'lu yıllarda Türkiye'de başlatıldı. Bunlardan biri de Anadolu Vaşak Projesi. Diğer araştırmalar ise Doğu Anadolu'da Kuzey Doğa Derneği tarafından yürütülen büyük etobur takip ve koruma çalışması, Antalya ve Mersin'de yürütülen TÜBİTAK ile Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü destekli tasmlama ve takip çalışmaları ve yine Antalya'da vaşakların popülasyon yoğunluğu üzerine yapılan yüksek lisans tez çalışmaları şeklinde. 2015 yılından sonra DNA dizilerini kullanarak Anadolu'daki vaşakların genetik durumunu çözmeyi amaçlamış araştırmalar ve yayınlar da bulunuyor.

Vaşak parmakları köpekğillerin aksine ayak izinde asimetrik olarak diziliyor. Tırnak izleri görülüyor ve ayanın arka kısmı üç lobdan oluşuyor. Erişkin bir vaşak izi 7-8 cm uzunluk ve 6-7 cm genişliğinde olabiliyor.

Proje sahası yaban domuzlarından geyiklere dek zengin bir yaban hayatı barındırıyor. Bu habitat, özellikle geyiklerin Anadolu'daki son sığınaklarından biri (üstte ve en üstte).

İpek'i yakalayıp GPS tasması takınca, bu erişkin dişinin üreme ve yavru büyüme davranışlarını ve karışlaştığı zorlukları öğrenebilme şansımız oldu. İpek yavrudalıktan sonra altı gün hiç beslenmedi ve 20 gün küçük turlar atarak yuvaya yakın alanlarda avlanmaya çalıştı. Sonra yavrularını yakınlarda başka bir noktaya taşıdı ve devam eden üç ay boyunca ortalama her iki haftada bir yavrularını yeni yuvalara taşıdı. Tasma verisi, tasmalama öncesinde aklıma gelmeyecek büyük bir sorunun ortaya çıkmasına yol açtı. İpek'in yavrudaldığı ve yavrularını taşıdığı ilk üç nokta, insanların sonbahar ve kış ayları boyu yoğun tavşan avladığı bir yerdi. Yani İpek, Mayıs-Temmuz aylarını besin açısından kıt olan bir alanda geçirmek zorunda kaldı ve bu hayatı önem taşıyan dönemde besinsiz kaldı. Fotokapan görüntüleri de bu verileri destekledi ve İpek o yıl sadece tek bir dişi yavru büyütebildi. Ertesi yıl yavrulama yerini insanların avlanmadığı ve kuş uçuşu 2.5 kilometre uzaklıktaki bir başka noktaya değiştirdi ve o yıl iki yavrusunu sağlıklı şekilde büyüttü. Yavruları sebebiyle belirli bir alana sabitlenen bir dişi vaşak ne kendini, ne yavrularını iyi

Yörük Rafi, vaşakların barajlardan yüzerek geçebileceğini kanıtladı.

besleyebiliyor. Daha önce Kanada vaşakları üzerine yapılan kapsamlı araştırmaların da gösterdiği gibi yavru kayıpları görülüyor.

Tasma verisi aynı zamanda genç erkek bireylerin annelerinden ne zaman ayrıldığı, ne gibi yollar kullanarak ve ne kadar sürede dağılım yaptıkları gibi veriler sağladı. Genç erkeklerden biri trafik akışı olan yollardan ve akarsulardan defalarca geçti. Annesinden 10 Nisan'da ayrılan bu erkek ilk ay 50 kilometrekarelik aynı alanda dolaşmaya devam etti ve zamanla gezdiği alanı büyüterek kendine yerleşecek 450 kilometrelik geniş bir alan aramaya başladı. Bir yıl sonunda halen belirli bir noktaya yerleşememişti.

BARAJ GEÇEN VAŞAK

Tasmalama çalışmasının en önemli verilerinden biri de erişkin erkek vaşakların bilinmeyen ve Avrupa'daki uzun soluklu araştırmalarda bile rastlanmamış bir taktiğini göstermesi oldu. Tasmaladığım 8-10 yaş aralığında iki erkek vaşağın savunma alanları yoktu. O güne dek yapılmış çalışmalar ise her erişkin erkek vaşağın iki-üç dişiyi kapsayacak alanları savunduğunu gösteriyordu. Anadolu Vaşak Projesi sahasında da uzun süredir takip ettiğim, görece küçük savunma alanı olan dört erkek vaşak mevcuttu. Çevredeki uygun habitatlarda ise savunma alanı olmayan erişkin erkek vaşaklar fotokapanlara yakalanıyordu. Bu "gezici" erişkin erkekler, savunma alanı olan tasmalı erkeklerle oranla 6 ila 22 kat geniş alanlarda geziyor ve bir noktaya yerleşmiyorlardı. Önce bunların çok büyük alanlara sahip erkekler olduğunu düşünüyordum, çünkü ikisi de sağlıklı ve iriydi. Ancak bu erkeklerden Kırıkdiş adını verdiğim birey, tasmalandıktan bir yıl kadar sonra Bolu'da ufak bir alana yerleşince, bu erkeklerin yerleşecek uygun ve dişi olan boş bir alan aradıklarını anladım.

Tasmalama çalışmasının önemli başka bir çıktısı ise gezici erkeklerden Rafi'nin eş ve alan bulabilmek için Bolu-Ankara-Eskişehir hattındaki serüveni oldu. Rafi, yaklaşık 4 bin kilometrekareyi kapsayan bir alanda yetişkin erkek vaşakların savunmadığı ve dişi olan uygun noktalar bulabilmek için sürekli gezdi. Bu hareketleri yaparken dört defa bölgedeki barajlardan yüzerek geçti ve vaşakların barajlardan

yüzerek geçebileceğini kanıtlayan ilk vaşak oldu. Eskişehir'de orman yüksek mühendisi Emir Özay tarafından beş yıl süreyle yapılan fotokapan çalışmaları burada üreme ve dişi vaşak kaydedemediğinden Rafi'nin bu geniş ve uygun alana neden yerleşmek istemediğini anlamış olduk. Bu dağlarda erkek vaşaklar vardı, ancak ya hiç, ya da yeterince dişi vaşak yoktu. Bu verilere dayanarak, 2022 yılında Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü desteğiyle Ankara ve Bolu'dan Eskişehir'e genç dişi vaşak aktarıp burada da sağlıklı bir şekilde üreyen bir vaşak popülasyonu oluşturmayı amaçlıyoruz!

ANADOLU VAŞAK POPÜLASYONLARI

Peki, Anadolu'da vaşaklar yoğun popülasyonlar oluşturabiliyorlar mı? Bu sorunun yanıtı, evet. 2017 yılı fotokapan verilerine dayalı yoğunluk analizi, proje sahası ve çevresinde 100 kilometrekareye 4.9 vaşak bireyi düştüğünü gösterdi. 2014 yılında Antalya için bu rakam 4.3 bireydi. Bugüne dek yapılmış çalışmalar ve Avrupa popülasyonlarına göre, bunlar en yüksek erişkin vaşak yoğunlukları! Uluslararası Doğayı Koruma Birliği (IUCN) Kırmızı Listesi'ne

göre bir-iki küçük Avrupa popülasyonu dışında Avrasya vaşağı dünya popülasyonu sabit olan nadir kedigillerden. Vaşak, ülkemiz yaban kedileri arasında da en geniş dağılıma sahip tür. Toroslar, Karadeniz dağları, Anadolu diyagonalı ve Doğu Anadolu'nun büyük kısmında vaşak popülasyonları mevcut. Fotokapan çalışmaları, akıllı telefonların yaygınlaşması ve yaban hayatı haberlerindeki artışla pek çok farklı bölgeden vaşak kayıtları alıyoruz. Güncellediğim dağılım haritası ve yoğunluk hesaplamalarım göre, Türkiye'de 8 bin-10 bin birey vaşak yaşıyor. Ancak Türkiye'nin yüzölçümü göz önüne alındığında bunun yüksek bir sayı olmadığını söyleyebiliriz. 83 milyon insana karşılık sadece 8 bin vaşak! Habitatlarımızda yaşanan aşırı tahribat, arazi ve ormanların bölünmesi, kaçak avcılık ve trafik kazaları sebebiyle çok sayıda vaşak hayatını kaybediyor. Yoğun tavşan avcılığı yapılan noktalarda dişiler yeterince yavru büyütemediği gibi, annesinden ayrılan yavrular da yeterince avlanamıyor ve hayatta kalma şansları azalıyor.

Yazımı, bu serüvende tanıdığım her bir vaşak bireyine tek tek teşekkür ederek noktalıyorum ●

Bolu-Ankara sınırında ardıç ve meşe ağırlıklı bir vaşak habitatı.

* Koruma biyoloğu. Berlin'de bulunan Leibniz Yaban Hayatı Araştırma Enstitüsü'nde doktora sonrası araştırmacı olarak çalışmalarını sürdürüyor. Anadolu Vaşak Projesi'ne pek çok resmi kurum ve kuruluşun yanı sıra bireysel olarak da çok sayıda kişi destek verdi.

GENETİK ÇEŞİTLİLİK

Tasmlama çalışmaları sırasında vaşaklardan aldığımız genetik örneklerin DNA analizlerine göre, proje sahasındaki vaşak popülasyonu yüksek genetik çeşitliliğe sahip.

Hatta Avrupada yaşayan dokuz vaşak popülasyonu ile yaptığımız karşılaştırmaya göre bu popülasyonun genetik çeşitlilik açısından en tepede olduğunu söyleyebilirim. Öyle ki Rusya'da geniş bir alanda yaşayan vaşaklarla da yarışıyor.

Genetik analizler vaşakların akrabalık ilişkilerini de gün yüzüne çıkarıyor. Buna göre, birbirine komşu olan dişi vaşaklar birinci derece akrabalar. Yani dişi yavruların önceliği annelerine yakın ilk boş alana yerleşmek oluyor. Örneğin İpek, yavrusu Asi ile komşu. Asi'nin dört komşusu var: Biri annesi İpek, diğeri ise yavrusu Zeyna. Geriye kalan iki komşu da İpek'in ailesiyle akraba olmayan, fakat yine anne-kız ilişkisine sahip Eylül ve Frida.

Erkek vaşaklarda ise tam tersi bir durum söz konusu. Komşu erkek bireylerin akrabalık dereceleri çok düşük. Bu da erkeklerin yerleşecek alan ararken yüksek mesafe kat ettiğini destekleyen bir bulgu. Dişiler yakın alanlara yerleşirken yabancı erkekler gelip buralara yerleşiyorlar ve bu sayede popülasyondaki genetik çeşitliliğin devamlılığı sağlanıyor.

* Tekrarlı kısa DNA dizilerindeki alel benzerliği.

8000+

Türkiye'de yaşayan vaşak sayısı (10 bine kadar çıkabilir)

İpek

%18

Eylül

Anne- yavru genetik benzerlik: %50

Asi

%31

Frida

Anne- yavru genetik benzerlik: %63

Zeyna

%38

İncebenek

%38

YERLEŞİMLERDE VAŞAK GÖRÜLDÜĞÜNDE NE YAPMALI?

Vaşaklar doğal şartlarda insanlardan ürken ve yerleşimlere uzak duran canlılar. Kurtlar kadar cesaret gösterip evcil hayvanlara yanaşmıyor ve onlarla beslenmiyorlar. Ancak ara ara yaşadıkları sorunlar sebebiyle yerleşim yerlerine gelen ve beslenmeye çalışan vaşaklar görmek mümkün. Bunlar genellikle annesinden ayrıldığında yeterince avlanamamış ve zayıf düşmüş genç bireyler. Erişkin olmasına karşın bulaşıcı bir hastalığı olan, vurulup yaralandığı için zayıf düşen ve avlanamayan bireyler yerleşim yerlerinde görülebiliyor. Bu tip vakalarda vaşağı sürekli yakından takip edip fotoğraf ve video almaya çalışmak bulunduğu durumu iyice kritikleştirip ölümüne sebep verebilir. Bu yüzden yerleşim yerlerinde vaşaklarla karşılaşıldığı zaman yapılması gereken ilk şey Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü şefliklerine ve jandarmaya haber vermek ve onlar aracılığıyla yaban hayatı kurtarma ve rehabilitasyon merkezlerine ulaştırılmalarını sağlamak olur. Zayıf düşmüş ve yerleşim yerine gelmiş bir canlının zor durumda olduğunu akılda tutmak ve hayvanı strese sokmamak gerek. Yetkililer gelene kadar paniğe kapılmadan vaşakları lütfen uzaktan takip edin ve herkesi bu yönde uyarın.